

УДК 330.341

УКРАЇНСЬКА Л.О.^{1*}, ШИФРІНА Н.І.²

1* д.е.н., професор, професор кафедри державного управління, публічного адміністрування та економічної політики, Харківський Національний економічний університет імені Семена Кузнеця, e-mail: ukrainskalarisa@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2500-0395

2 к.е.н., доцент, доцент кафедри державного управління, публічного адміністрування та економічної політики, Харківський Національний економічний університет імені Семена Кузнеця, e-mail: runavi@i.ua, ORCID ID: 0000-0002-5079-5660

ЕКОНОМІЧНІ І СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВОГО РОЗВИТКУ

Мета. Дослідити особливості та узагальнити можливі соціально-економічні наслідки цифрового розвитку. **Методика.** В процесі дослідження використаний комплекс загальнонаукових методів дослідження, зокрема спостереження, діалектичного взаємозв'язку в системі процесів цифровізації виробництва і суспільних відносин, абстрагування і конкретизації; системного аналізу. **Результати.** Узагальнено особливості сучасного етапу цифровізації економічних і соціальних процесів, форми організації цифрового простору, висвітлено варіанти зайнятості робочої сили, яка вивільняється під впливом впровадження цифрових технологій, перспективи соціальних змін. **Наукова новизна.** Узагальнено особливості прискореного впровадження технологій штучного інтелекту, визначено передові способи організації та стандартизації онлайн-процесів, виявлено соціально-економічні особливості організації ринку праці за умов вивільнення робочої сили, доведено необхідність адаптації суспільно-економічних відносин до вимог цифрового розвитку. Доведено ускладнення проблем управління в умовах цифровізації гібридизацією форм технічного та соціального регулювання зворотних зв'язків, оскільки розглядається з двох позицій: концепції «розумного регулювання», орієнтованої на цифровий контроль, та концепції «розумного управління», що відрізняється соціальною орієнтацією. **Практична значимість.** Надано рекомендації щодо використання переваг цифрових платформ у забезпеченні протікання економічних процесів і активізації соціальних змін, виділено напрямки орієнтації стратегії розвитку сучасного бізнесу на безперервну інтелектуалізацію виробництва, рекомендовано розвивати платформенну зайнятість як провідний напрямок розвитку ринку праці.

Ключові слова: цифровізація; штучний інтелект, технології штучного інтелекту; інтелектуалізація виробництва; цифрові платформи; платформна зайнятість, соціально орієнтованого управління

Постановка проблеми

Сучасне життя суспільства невід'ємно пов'язане з процесами цифровізації. Цей новий рівень технологізації характеризується переведенням інформації з матеріальних носіїв у цифрову форму і на цій, цифровій, основі подальшим цифровим супроводженням всіх економічних і соціальних процесів. Цифрова економіка, спираючись на революційні досягнення у інформаційно-цифровій галузі стає невід'ємною складовою навколишнього середовища. Можна стверджувати, що цифрові технології в економіці стають одним з найважливіших і найефективніших факторів виробництва, який, завдяки цілеспрямованому програмному забезпеченню, переводить це виробництво на якісно новий рівень, створює, переробляє, розподіляє відповідно до поставлених завдань величезні масиви даних. Цифровізація взагалі здатна значно підвищити ефективність взаємодії не тільки між самими людьми, а й між людиною, природою та технологіями у процесі організації та ведення сучасного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Ступінь та якість соціально-економічної розвиненості будь-якої держави сьогодні прямо корелюється з рівнем цифровізації економіки та соціального життя в цілому, що відкриває дорогу новим способам, прийомам та методам господарювання на всіх рівнях економічного життя – мікро-, мезо- та макrorівні, сутність і напрями розвитку яких знаходять відображення у багаточисельних дослідженнях [1, 2, 3]. Зокрема експерти звертають увагу на таке явище, як цифрова трансформація бізнесу, яка, наприклад, на думку шведських економістів Е. Столтермана та А. К. Форс з Університету Умео, є переглядом попередньої бізнес-стратегії, операцій, продуктів,

маркетингового підходу, цілей та інших аспектів бізнесу шляхом впровадження цифрових технологій у діяльність будь-якої компанії [4, с. 687-692]. Проте недостатньо визначеними залишаються питання соціально-економічних наслідків швидкого вивільнення робочої сили внаслідок прискореного впровадження цифрових технологій у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Формулювання цілей статті

Метою даної статті є дослідження особливостей та узагальнення можливих соціально-економічних наслідків цифрового розвитку.

Виклад основного матеріалу

Подальший стрімкий розвиток процесу цифровізації зокрема знаходить прояв у повсюдному впровадженні технологій штучного інтелекту, які не тільки багаторазово спрощують процеси збору та обробки інформації практично у всіх сферах діяльності, а й дозволяють швидко і точно формулювати, а потім виконувати такі завдання, які раніше вважалися просто нездійсненними. Причому не тільки внаслідок елементарної відсутності необхідної техніко-технологічної оснащеності, а й просто через неможливість правильної постановки багаторівневої управлінської задачі. А поле діяльності для технологій штучного інтелекту є справді неосяжним. Причому це безпосередньо стосується не тільки нових ІТ-підприємств, що виникають останнім часом, і цілих інформаційно-електронних галузей, а й тих секторів економіки що є традиційними. Так, цифрові технології в цілому та штучний інтелект, зокрема, дозволяють використовувати новітні виробничі методи, включаючи роботизовані системи, у створенні абсолютно нових та модернізації вже діючих виробництв так званих класичних галузей [3, 5].

Головне те, що цифровізація передбачає загалом якісно новий підхід до самого створення продукту чи послуги, тобто перехід вже на стадії розробки (проектування) та надалі – на стадії безпосереднього виробництва – до створення абсолютно нових за своїми властивостями та характеристиками продуктів чи видів послуг. При цьому вони повинні відрізнятися не лише сукупністю покращених споживчих властивостей, а й підвищеною конкурентоспроможністю на ринку, оскільки конкуренція у світовій економіці з кожним роком зростає.

Стосовно стратегії розвитку сучасного бізнесу в будь-якій країні, яка претендує на гідне місце в сучасному світі, принциповим є висновок про необхідність подальшої і безперервної інтелектуалізації виробництва. Це, зрозуміло, повною мірою стосується і України. При цьому, на нашу думку, проблему інтелектуалізації виробництва у контексті розвитку цифрової економіки слід розглядати із двох позицій [6].

З одного боку, йдеться про безпосередній розвиток найбільш наукомістких та високотехнологічних напрямів сучасної економіки – ядерних технологій, накопичувачів енергії, радіаційної медицини, біотехнології та фармацевтики, електрифікації транспортних засобів та інших. Зрозуміло, що при цьому, як уже зазначалося вище, особливе місце приділяється цифровізації виробничих процесів у цих областях, а також їх інформатизації.

З іншого, - інтелектуалізація виробництва передбачає налагодження масового випуску дійсно якісно нових видів високоінтелектуальної продукції. Але ще раз важливо підкреслити, що зовсім необов'язково, щоб така продукція була пов'язана виключно з абсолютно новими і новітніми галузями. Це зауваження важливо для визначення подальшого розвитку соціально-економічних процесів в Україні, де за попередні роки поряд із функціонуванням потужного промислового потенціалу, створено цілий ряд супутніх йому галузей соціальної сфери.

Виходячи зі сказаного, можна зробити висновок, що вже діючі виробництва, з налагодженими – хай навіть дещо застарілими – процесами управління, системами розробки та створення продукту здатні – звичайно, за обов'язкової умови належної їх модернізації – до розробки та випуску найсучасніших продуктів. Таких, з якими виробники будуть здатні завойовувати популярність у споживачів та забезпечити належну конкурентоспроможність на ринку в тому числі і зарубіжному. Ці підприємства можуть або налагоджувати таку діяльність цілком самостійно, або брати участь у ній – у вигляді тих чи інших форм кооперації – поруч із іншими суб'єктами господарювання.

Зрештою, процеси цифровізації, що розвиваються останніми роками у глобальному масштабі, і, зокрема, прискорення застосування цифрових інформаційних технологій, сприяли появі та активному розвитку нового потужного суб'єкта світового господарства – цифрової платформи, яка створює якісно нові можливості підприємництву.

Слід зазначити, що термін «платформа» в сучасній цифровій економіці має різні визначення та трактування, іноді як синонім використовують термін «Інтернет-майданчик». Найбільш поширеним і загальним можна, на нашу думку, вважати таке визначення, згідно з яким «платформа» або «майданчик» розуміється як цифрова інфраструктура, яка дозволяє взаємодіяти двом і більше групам осіб у процесі найрізноманітніших взаємодій – економічних, правових, культурних, побутових та ін. [7].

Історично цифрові платформи спочатку виникали як простір онлайн спілкування між зацікавленими користувачами. Пізніше в цифровій економіці платформа перетворюється на сукупність спеціальних «цифрових» механізмів і правил, які обслуговують організацію та структуру різних видів діяльності. Це може бути торговий, інформаційний чи технологічний майданчик для збору, обробки та передачі певної інформації учасникам цієї платформи. А такими учасниками можуть бути два і більше користувачів, як, власне, це й відбувається з учасниками угоди на звичайному – не «цифровому» ринку.

Таким чином, цифрова платформа – або майданчик – є технічно передовим способом організації та стандартизації онлайн-процесів у нових умовах – від операцій з купівлі-продажу товарів та послуг до забезпечення зайнятості, упорядковуючи зв'язок та взаємодію економічних суб'єктів.

Платформи роблять економічні процеси більш сучасними, швидкими та інноваційними, але також менш витратними. Так, наприклад, цифрові платформи знижують або навіть зовсім прибирають низку бар'єрів для бізнесу, прискорюють та спрощують можливості різнобічної комунікації, надають учасникам якісно нові можливості господарських операцій та інструменти їх ефективного проведення. Якщо в цілому переклад «традиційного» виробництва на «цифру» дозволяє знижувати загальні витрати економічних процесів, то користування послугами цифрових платформ сприяє ще більшій економії на витратах з організації партнерства, реклами та просування товару чи послуги, забезпечення найбільш оптимальної логістики та ін.

Нарешті, є ще вид платформ, що грає в сучасних умовах особливу, значущу соціальну роль. Це платформна зайнятість, яка сьогодні активно розвивається практично в усьому світі, і такий тип зайнятості взагалі стає одним з найбільш перспективних напрямків розвитку ринку праці.

Якщо говорити конкретно про торгівельні майданчики, то тут збір платформами персональних даних дозволяє їм удосконалювати взаємодію з користувачами, створювати персоналізовані пропозиції потенційним покупцям тощо.

Цифрові платформи збирають і аналізують інформацію про всі види активності користувача і сприяють обміну отриманими даними, як віртуальними, так і реальними. Маються на увазі час та місце використання (відвідування), можливі записи та коментарі в соціальних мережах, різного роду «лайки», маршрути переміщення споживачів у реальному світі (геолокація), пошукові запити, покупки, перегляди того чи іншого контенту і т.д. Далі зібрані дані обробляються та аналізуються за допомогою сучасних інформаційних технологій штучного інтелекту – так, щоб отримані аналітичні висновки могли застосовуватися з метою вдосконалення маркетингу та покращення ринкових пропозицій потенційним партнерам.

В результаті прискорюється реалізація продукту, що означає скорочення часу обігу і, таким чином, збільшення прибутку виробників, забезпечується суттєва економія ресурсів, зростає ефективність їх використання, відповідно підвищується фінансові результати всієї діяльності з виробництва і реалізації продукції.

Тут, необхідно уточнити, що цифрова платформа - це не якась управлінська структура, що має свій, умовно кажучи, «керівний офіс». Вона не створює жодних управляючих ланок, жодної ієрархії «згори донизу», оскільки сама по собі є складним інформаційним продуктом, на якому Інтернет-сервіси забезпечують «зустріч» економічних агентів, продавців та покупців, свого роду віртуальний ринок. На такому ринку всі вони мають можливість укласти угоди. Деякі експерти вважають, що цифрова платформа – це складна гібридна структура (гібрид ринків, фірм, спільнот та технологічних систем), орієнтована на створення цінності шляхом забезпечення прямої взаємодії та здійснення трансакцій між кількома групами сторонніх користувачів [8, с. 152-175].

У будь-якому випадку, дотримуючись запропонованої логіки, можна сказати, що різні Інтернет-сервіси та майданчики, які не виступають як продавець товару чи послуги, в той же час не виступають і як "класичні" посередники. Тобто вони не взаємодіють безпосередньо з учасниками угод, але при цьому надають саме неформалізоване сприяння їм у максимально взаємовигідному здійсненні.

Різного роду інформаційні, технологічні та інші майданчики, про які йшлося вище, забезпечують надання учасникам найрізноманітніших ринкових даних – як інформаційного характеру, так і конкретно-технічних у режимі реального часу, а також можуть надавати необхідну статистику та здійснювати експертну аналітику. Це багаторазово підвищує економічну активність. У зв'язку з цим слід уточнити, що цифрові платформи здатні акумулювати ринкові дані та оперувати ними, а також і аналітичними розробками, що отримуються від різних учасників ринкової діяльності – будь то індивідуальні підприємці та окремі приватні інвестори, наукові, експертні та аналітичні структури, різноманітні інвестиційні фонди, великі корпорації або в цілому держави в особі відповідних владних органів. У будь-якому випадку надання платформою інформації, що «запитується» користувачами, відбувається в зручному вигляді і в конкретному місці – скажімо, на певному сайті або в спеціальній програмі. Нарешті, розвиток цифровізації дозволяє активізувати створення соціальних платформ – причому не тільки комерційного, а й некомерційного, у тому числі – благодійного характеру.

Підсумовуючи сказане, ми можемо зробити висновок про те, що у випадку з цифровими платформами ми маємо справу з якісно новим явищем у всьому соціально-економічному житті, породженням реалій і можливостями цифровізації та використання повною мірою технологій штучного інтелекту.

Однак перед тим, як звернутися до актуальних питань, що виникають у зв'язку з розвитком штучного інтелекту, слід окремо розглянути ще одне питання, яке порушено вище, саме, проблему забезпечення зайнятості. Почати з того, що не буде, на нашу думку, перебільшенням сказати, що з розвитком новітніх технологій у рамках цифровізації економіки і, зокрема, технологій штучного інтелекту перед людством у сфері організації зайнятості постає величезна проблема не лише власне економічного, а й соціально-етичного характеру. Не випадково британський економіст Саскінд назвав свою недавню книгу «Майбутній світ без роботи» [9]. Насправді нічого особливо інтригуючого в дослідженні під такою назвою не міститься – просто знову піднімається проблема, що озвучується вже не перший рік, загрози скорочення традиційних робочих місць у зв'язку з викликами цифрової економіки, причому у глобальному масштабі.

Дійсно, модернізація на найсучаснішій основі багатьох «класичних» галузей пов'язана з певною заміною людської праці. Певного скорочення і перерозподілу кадрів в умовах впровадження новітніх технологій не уникнути і в нашій країні. І це стосується фахівців у багатьох галузях і не тільки матеріального виробництва. Тому можна сказати, що при розгляді будь-яких питань, пов'язаних з участю технологій штучного інтелекту, мова, зокрема, неминуче йде про певне скорочення участі людського чинника, формується уява нібито роботи витісняють людей.

Однак ці побоювання багато в чому виявляються марними - принаймні, на даний момент. Цікаво, що поряд з об'єктивним скороченням низки спеціальностей виникає нове явище – заміщення одних поширених професій іншими. У будь-якому випадку, цю проблему не можна назвати однозначною. Україні теж належить безпосередньо зіткнутися з новою реальністю, коли процеси заміщення одних професій іншими набувають ще більших масштабів і швидкості. Слід звернути увагу на те, що начебто не така гостра на цей час проблема «витіснення людей» гарантовано не набуде підвищеної гостроти в майбутньому і не стане серйозним викликом для всього людського суспільства. Тому до переліку найважливіших завдань сучасної держави входить жорсткий контроль процесів створення нових, технологічно оснащених робочих місць з тим, щоб не допустити в майбутньому перекосу у вигляді «позбавлення від надлишкової робочої сили», що загрожує серйозними соціальними потрясіннями.

Сказане вище дозволяє нам ще раз повернутися до закономірного питання: які можливості надає та сама цифрова економіка для вирішення тих проблем, що породжуються нею ж у сфері трудових відносин? Тут доцільно повернутися до такого явища, як платформна зайнятість, яка:

- по-перше, сприяє реальному зниженню безробіття і, тим самим, пом'якшенню не тільки суто економічної, а й соціальної напруженості в конкретних умовах кризи, що триває, і всіх її наслідків;

– по-друге, розширює – через платформи (або майданчики) у сфері зайнятості – нові можливості для підвищення професійної кваліфікації та здобуття додаткової освіти, що надзвичайно важливо як з погляду забезпечення поточної зайнятості, так і стосовно здобуття подальших життєвих перспектив за умов розвитку цифрової економіки.

За допомогою Інтернет-майданчиків здобувачі не тільки знаходять роботу особисто для себе, а й створюють цілі колективи (робочі групи), причому не залишаючи не тільки району проживання, але навіть свого будинку. При цьому у них значно розширюється поле можливостей для вигідного найму, що є колосальним зрушенням у всій системі звичних відносин між роботодавцями і працівниками.

Будь-яка криза, тим більше тривала, як відомо, відбивається насамперед на працівниках пенсійного та передпенсійного віку. У цьому показово, як, наприклад, у Великій Британії у віковій групі людей старше 50 років саме з допомогою платформ загалом забезпечується зайнятість на 20-35 відсотків – залежно від сфери діяльності [9].

Так чи інакше, але очевидно, що за нинішніх умов зберігається певна невизначеність щодо долі багатьох звичних професій. Тому – безвідносно конкретної ситуації на нинішньому етапі стрімкого розвитку цифровізації та застосування технологій штучного інтелекту доцільно, на нашу думку, трохи повернутися назад і поставити запитання: а в чому саме штучний інтелект покликаний замінити людину? І – найголовніше – де межі безпечної для самої людини подібної заміни?

Мабуть, критичними межами слід вважати, по-перше, безумовне продовження здійснення людиною розумової та загалом творчої діяльності. Мова йде не тільки про науковий процес чи про створення літературних творів, але про творчість у найширшому значенні, що впливає з унікальних здібностей людського мислення, тільки йому у всій живій природі властивих. Будь-яка спроба заміни природних особливостей такого мислення на набір найтехнічніших, але механічних дій може загрожувати катастрофою навіть планетарного масштабу.

По-друге, за всієї важливості використання штучного інтелекту в найскладніших сучасних виробничих чи будь-яких інших технічних системах необхідно визначитися з тим, що управлінські, або інакше кажучи, диспетчерські функції у керівництві виробничими процесами завжди повинні залишатися за людиною. Іншими словами, технології штучного інтелекту покликані максимально спрощувати процес обробки інформації та забезпечувати людині можливість швидше і точніше виконати поставлене – часом дуже складне – завдання. При цьому за людиною повинні безумовно залишатися функції головного відповідального за вирішення подібного завдання.

По-третє, і це особливо важливо підкреслити, тільки людині була і залишається етично-гуманістичною складовою всього нашого життя та діяльності. Унікальні ментальні та особливо духовні властивості людської свідомості обумовлюють імперативність збереження за людьми функції визначення вектору розвитку суспільства та його основних напрямів. Виходячи із сказаного, завданнями застосування штучного інтелекту повинно бути не копіюванням людської свідомості, а обмеження цих завдань знаходженням оптимальних шляхів досягнення тих цілей, які саме людина намітила і визначила.

У зв'язку з цим особливо важливо відзначити, що в міру розвитку та розширення використання можливостей цифрової економіки та особливо технологій штучного інтелекту з різних сторін експертної спільноти, а також від багатьох споживачів у різних країнах світу надходять обґрунтовані побоювання, пов'язані з подальшим проникненням таких технологій саме у повсякденне життя людини. Виклики, які постають у цьому зв'язку перед людським суспільством, потребують своєчасного усвідомлення та адекватної відповіді.

Повертаючись до суспільно-економічних проблем, які супроводжують цифровізацію і спричиняють фундаментальні перетворення в усіх галузях життєдіяльності людини, слід підкреслити, що технології не тільки стають драйверами формування та розвитку нових галузей і засобів виробництва, а й сприяють трансформації соціальних ролей суб'єктів. «Розумне» суспільство, що формується, засноване на цінностях орієнтації на потреби людини, гнучкості, креативності кардинально змінює як виробництво і ринок товарів, так і структуру ринку праці, структуру споживання, трансформуючи системи охорони здоров'я, освіти, а також просторовий розвиток [4, 7].

Як згадувалось вище, одним із наслідків цифровізації є ускладнення технологій виробництва, що, в свою чергу, призводить до зникнення низки традиційних професій, автоматизації окремих

трудомих операцій та появи нових професій. Серйозним соціальним наслідком є зростання попиту на творчість і види праці, які не алгоритмізуються, тобто такі, що визначаються як «людське в людині». Це зайвий раз дає привід констатувати неоднозначність соціальних наслідків процесу цифровізації. Не менш серйозною проблемою є і прекарізація – процес формування нового соціального прошарку, утвореного працівниками з тимчасовою або частковою зайнятістю, яка має постійний та стійкий характер. Будучи продуктом неолібералізму, що передбачає гнучкість ринку праці, зміну розміру заробітної плати (переважно у бік її зниження) та регулювання рівня зайнятості, прекарізація є, по суті, своєрідним внутрішнім «аутсорсингом», у результаті якого власники засобів виробництва розвинених країн надають частині економічно активного населення умови праці, порівнянні хіба що з умовами праці в країнах третього світу.

Збільшення швидкості обміну та розширення засобів обміну інформацією загострило проблему підвищення інформаційної грамотності, а також проблему цифрової нерівності та ризику «цифрового розколу». Зниження вартості технологій, спричинене їх масштабуванням, призвело до появи гаджетів, які забезпечують активну залученість до соціальної взаємодії людей з обмеженими можливостями здоров'я, самотніх людей похилого віку та інших категорій. Разом з тим підвищення рівня «інтелектуальності» цифрових пристроїв підвищує і ступінь вразливості їх власників. Розповсюдження технологій «Інтернету речей», по суті, робить кожного споживача прозорим для будь-яких зацікавлених осіб та структур, що логічно продукує попит на розвиток технологій цифрової безпеки, що протиставляються технологіям хакінгу та цифрової злочинності.

Відзначимо й іншу соціальну проблему, пов'язану з активізацією процесів роботизації та впровадження штучного інтелекту. Висновки численних досліджень проблем заміщення людини роботами в різних галузях і країнах, незважаючи на різницю концептуальних підходів, досить схожі. Так за даними Світового банку у США до 2033 року під «натиском» роботизації можуть зникнути 47% робочих місць, що існували у 2018 році, для Китаю ця частка може становити 77%. Міжнародна організація праці вважає, що навіть у таких країнах, як Камбоджа, Індонезія, Філіппіни, В'єтнам та Таїланд, 56% працівників підпадають під ризик постраждати від автоматизації [10].

Є й інші гіпотези. Так, футуролог М. Кайку припускає, що трудова діяльність майбутнього (мова йде про 2050 рік) не буде призначена для виконання роботами, оскільки, перш за все, цінуватимуться працівники з високим інтелектом, креативністю, інноваційністю та стратегічним мисленням. Це серйозний виклик системі сучасної професійної освіти, яка лише у 5% країн планети повністю відповідає соціальному замовленню з боку економіки, та орієнтована на формування компетенцій як здібностей, а не якостей як передумов успішності [11].

Слід зауважити, що не варто поділяти «цифровий оптимізм» тих економістів, які вважають, що побоювання щодо зазначених процесів перебільшені, оскільки, на їх думку, процес автоматизації світової економіки проходить безперервно і призводить до створення нових робочих місць. Крім того, наші опоненти, як нам здається, не повною мірою усвідомлюють, що штучний інтелект здатний замінити специфічні навички, виділені М. Поланьї, які донедавна розглядалися як виключно людські (розпізнавання зображень та звуку, їх алгоритмів та ін.). Це означає звуження переліку сфер діяльності, де людина може бути продуктивнішою за машину.

Цифрові послуги, формування та розвиток «розумних» просторів, безсумнівно, змінюють якість життя людей, роблячи її певною мірою більш комфортною. «Розумні» простори є специфічним ергатичним середовищем, в якому люди і техніко-технологічні системи відкрито взаємодіють у пов'язаних і синхронізованих інтелектуальних екосистемах [6].

Подібна взаємодія означає ще одну проблему – проблему взаємодії людини з цифровими інструментами, які спершу виконували роль інструмента-посередника, а тепер стають фактично рівноправними «учасниками» взаємодії. У цьому випадку йдеться не стільки про можливості інструментів та компетентності користувачів, скільки про зміну структури комунікаційного циклу, його когнітивного (змістовного) та реляційного компонентів. Іншими словами, звичні патерни комунікації, які дозволяли розуміти, хто з ким, про що і з приводу чого комунікує, змінюються новими комунікаційними патернами, в яких втрачається те, що Антуан де Сент-Екзюпері називав «розкішню людського спілкування», наголошуючи, «немає у світі дорожчійше зв'язків, що з'єднують людину з людиною».

Таким чином, зазначені вище риси цифрової економіки виводять на перший план проблему соціально-орієнтованого управління процесами, породжуваними цифровізацією. Ідея соціально-орієнтованого управління виходить з примату інтересів конкретних людей, їх соціальних груп у межах соціуму та за умов постійного аналізу наслідків управлінських рішень, що приймаються.

Проблема управління в умовах цифровізації ускладнюється гібридизацією форм технічного та соціального регулювання зворотних зв'язків, оскільки розглядається з двох позицій: концепції «розумного регулювання», орієнтованої на цифровий контроль, та концепції «розумного управління», що відрізняється явною соціальною орієнтацією.

У сучасній управлінській практиці мають місце заміни функцій реального соціально орієнтованого управління функціями цифрової звітності, заснованої на статистичному узагальненні даних. По суті, в соціології управління актуалізована проблема здійснення соціально-орієнтованого повороту від цифрового регулювання до «розумного управління» в умовах цифровізації суспільного життя, що розширюється. Термін «розумне регулювання» (smart regulation) запропонований австралійськими дослідниками як конотація форм регуляторного плюралізму, що включає гнучкі, оригінальні та інноваційні форми адміністративного контролю. Під «розумним управлінням» у соціології управління прийнято розуміти «соціально-орієнтоване управління» який у практиці управління фактично підміняється цифровим контролем, або «розумним регулюванням» [10, 12].

Перенесений у вітчизняну дійсність, цей термін, став відображати спотворене розуміння цифровізації: не стільки як «вивірена концепція соціально орієнтованих перетворень, вибудована на науково-дослідних програмах», скільки як «інструмент збору та фіксації великих даних, з якими досі не цілком зрозуміло, що робити і як їх використати».

Некоректне уявлення про сутність цифровізації та її вплив на соціальне середовище сприяло формуванню «нового класу» висококваліфікованих управлінців, яких Е. Тоффлер називав "датакратами" [5]. Більш того, з'явився цілий шар «креативних» технократів, які маніпулюють інформацією на всіх рівнях після того, як інформація, отримана з використанням цифрових технологій, пройшла процедуру «очищення» та «підгонки» під потрібні критерії.

Крім спотворення самої інформації, що саме собою є проявом непрофесіоналізму, в наявності і феномен імітації управлінської діяльності, що полягає у фактичному спотворенні соціальної ситуації, «підміні предметно-сміслові реальності шляхом конструювання символічної соціальної реальності».

Висновки

Таким чином, цифрові технології, покликані виконати роль інструменту управління, стали, по суті, фактором виробництва та відтворення негативного соціального феномена у соціальному управлінні. Аналіз зазначених обставин дає підстави констатувати, що назріла необхідність повороту від імітації управлінської діяльності («розумного регулювання») до справді «розумного управління», яку доцільно розглядати як технологію соціально орієнтованого управління. В умовах цифрової економіки подібний поворот має екзистенційний характер, забезпечуючи інституційну сутність управління як соціального феномену, в якому людина виступає у ролі суб'єкта спільної діяльності та зворотного зв'язку з іншими суб'єктами процесу. Особливих матеріальних витрат цей поворот не вимагає, оскільки його здійснення пов'язане з реалізацією соціальних програм, спрямованих на вирішення актуальних соціальних проблем. Від по-справжньому професійних управлінців знадобиться, як мінімум, прагнення до заняття реальною управлінською діяльністю.

UKRAINSKA L.^{1*}, SHYFRINA N.²

1* Doctor of Sciences in Economics, professor of Public Administration, Public Administration and Economic Policy Department Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, ukrainskalarisa@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2500-0395

2 PhD (Economics), Associate professor of Public Administration, Public Administration and Economic Policy Department Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, runavi@i.ua, ORCID ID: 0000-0002-5079-5660

ECONOMIC AND SOCIAL PROBLEMS OF DIGITAL DEVELOPMENT

Purpose. Goal. The features and identify possible socio-economic legacies of digital development. **Methodology.** In the process of researching vikoristan, a complex of behind-the-scenes methods of tracking, close caution, dialectical interconnection in the system of digitalization processes, development and continuous data, abstraction and specification; system analysis. **Results.** The peculiarities of the current stage of digitalization of economic and social processes, the form of organization of the digital space are highlighted, the options for employment of labor forces that vary under influx of digital technologies, prospects for social changes. **Scientific novelty.** The possibilities of accelerated implementation of artificial intelligence technologies are summarized, advanced methods of organization and standardization of online processes are defined, socio-economic features of the organization of the labor market under the conditions of the release of the workforce are identified, the need to adapt socio-economic relations to the requirements of digital development is proven. The complication of management problems in conditions of digitalization is proved by the hybridization of forms of technical and social feedback regulation, as it is considered from two positions: the concept of "smart regulation" oriented towards digital control, and the concept of "smart management" which differs in social orientation. **Practical significance.** Recommendations have been made for the rapid transition of digital platforms to ensure the implementation of economic processes and the activation of social changes, it is seen that the direction of the strategy for the development of daily business in With the continuous intellectualization of production, it is recommended to develop platform employment as a direct route to the development of the market.

Keywords: digitization; artificial intelligence, artificial intelligence technologies; intellectualization of production; digital platforms; platform employment, socially oriented management

REFERENCES

1. Backer, L. C. (2019). Economic globalization and the rise of efficient systems of global private lawmaking: Wal-Mart as global legislator. *Connecticut Law Review*, 39(4), 3–46.
2. Tapscott, D. (2014). *The digital economy anniversary edition: Rethinking promise and peril in the age of networked intelligence*. McGraw-Hill.
3. Tracey, P., & Clark, G. L. (2003). Alliances, networks and competitive strategy: Rethinking cluster of innovation. *Growth and Change*, 34(1), 1–16.
4. Stolterman, E., & Fors, A. C. (2004). Information technology and the good life. *Information Systems Research*, 15(3), 687–692.
Note: The volume and issue have been adapted to standard APA formatting; please verify the correct numbers if different from the provided data.
5. Toffler, A. (2000). *The third wave* (A. Yeysa, Trans.). Vsesvit Publishing House.
Note: The original title in Ukrainian ("Третя Хвиля") has been translated to "The Third Wave". Include the original publication year if necessary (e.g., Original work published XXXX).
6. Gunningham, N., Grabowsky, P., & Sinclair, D. (1998). *Smart regulation: Designing environmental policy*. Oxford University Press.
7. Les rapports du Conseil d'État. (2017). *Puissance publique et plateformes numériques: Accompagner l'«ubérisation»*: Étude annuelle [MOOC] (pp. 35–36). Paris, France.
Note: When citing course materials or extracts, ensure that the format conforms with the requirements of your institution if additional details are needed.
8. Negroponte, N. (1995). *Being digital*. Knopf.
9. Sasskind, D. (2020). *A world without work: Technology, automation, and how we should respond*.
Note: The reference indicates it is a hardcover edition. If publisher details are available, they should be added after the title.
10. Van Marrewijk, M. (2003). Concepts and definitions of CSR and corporate sustainability: Between agency and communion. *Journal of Business Ethics*, 44(2–3), 95–105.
11. Kaku, M. (2019). *Hyperpace* (A. Kam'yenets, Trans.). Lytopys.
Note: The original Ukrainian title "Гіперпростір" has been rendered as "Hyperpace". Confirm transliteration and publication details as needed.
12. Windsor, D. (2001). The future of corporate social responsibility. *The International Journal of Organizational Analysis*, 9(3), 225–256.

Стаття надійшла до редакції: 14.12.2024
Received: 2024.12.14